

I. Szintaxis a szóalapú nyelvtenban

Verseghy Ferenc grammatikai művei éppen 200 évesek. Az *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae*¹ 1816–1817-ben jelent meg, magyar nyelvű összefoglaló nyelvtena, a *Magyar Grammatika*² 1818-ban. Az utóbbi, teljességre törekvő munkáját az első magyar nyelvű anyanyelvi nyelvtanként tartjuk számon.

A *Magyar Grammatika* teljes címe így folytatódik: „....avvagy Nyelvtudomány, mellyben a’ Hazai Nyelvnek sükeres okokra épített Regulái napkeleti nyelvhez illő tanításrenddel mind és pontosan előterjesztetnek. A Magyar Nemzeti Oskolák’ számára”. A szerző által említett „sükeres okok” képezik Verseghy nyelvtanírásának alapvetését: „Óh! ha valamiben, az oktató vagy érzékenyítő nyelvben bizonyára elkerülhetetlenül szükséges a’ szokott egyformaság.” A „szokott egyformaság”³ kifejezésen – mely a kötetben több helyen mintegy refrénként hangzik fel – a következetes, analogikusan használható, transzparens szabályrendszer érti, mely mind a paradigmában, mind a szintaxisban jelen van, s melynek segítségével a nyelvhasználat érthetővé és tanulhatóvá válik. Verseghy a tanítóknak írt előszavában vall arról, csaknem harmincévi fáradozásába került, hogy különféle szempontrendszer alapján csoportosítsa a magyar nyelv szavait, s az egyes szókategóriák közül kiválassza azokat az egyedekeket, melyek az adott szóosztályokat képviselik, mert használatukban a legkisebb rendellenesség sem érhető tetten. A kivételes és ritka szabályú szavak használatát önálló regulákkal igyekezett magyarázni. A nyelvek – így az anyanyelv – tanulásának alapja és sükeres oka Verseghy szerint

¹ VERSEGHY Ferenc, *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae*, I–III, Buda, Typ. Reg. Univ. Hung., 1816–1817; magyar fordítása: *A magyar nyelv törvényeinek elemzése*, I–V, szerk. SZURMAY Ernő, Szolnok, Verseghy Ferenc Könyvtár, 1972–1979.

² VERSEGHY Ferenc, *Magyar Grammatika avvagy Nyelvtudomány...*, Budánn, a’ Királyi Magyar Universtitás’ betűivel, 1818.

³ Uo., 6.

tehát a szokott egyformaság. Nyelvtana a magyar nyelv egyszerű és komplex elemeinek legtisztább paradigmáit és szabályait gyűjti egybe.

Verseghy Ferenc korában a nyelvtanírás alapja a szó volt, a lexéma és a szóelőfordulás egyaránt. A szerző a szavak vizsgálatánál a legkorábbi grammatikai hagyományokat követi: a lexémák hangtani áttekintése után részletes morfológia, szóalkotástan és szókötéstan következik. A szófajtan nem jelentkezik önállóan, de a szófajtság a morfológiában és a szókötésekben is jelen van. A fejezetek tagolása éppen ezért nem lehet merev. A hagyományos nyelvtanok sajátossága egyébként is az, hogy a morfológiai részletezést általános szófajtani leírás előzi meg. A szóelemek zöme ugyanis egyes szófajták jelentéséhez és mondattani funkciójához kötődik. A szófajspecifikusság a morféma jellemzője (vö. igetövek és névszótövek, ige-, főnév-, melléknév-képzők, egyéb képzőtípusok, főnévragozás, melléknévi jelek); néhány morféma – a magyarban az inflexiók morfémák – kizárólag egy szófajtypushoz csatlakoznak. Az iskolai nyelvtanok íróinak általános dilemmája, hogy milyen sorrendben mutassák be a szófajokat és a szóelemeket. A tapasztalat az, hogy a rész (szóelem) és az egész (szófaj) tárgyalása nem különíthető el, az ígét nem szabad elszakítani például az igeragozás bemutatásától, vagy fordítva: az igei személyragokról szólva feltétlenül be kell mutatnunk (vagy ismét fel kell idéznünk) az ige szófaji jellemzőit. Így teszi ezt már Verseghy is. A szófajokkal együtt megismerjük a hozzájuk kapcsolódó alaki jelölőelemeket. A szóalakok természetesen rámutatnak a mondatbeli használatra is, ezért a szóelemekhez automatikusan kötődik a mondatbeli funkcióhoz fűződő kapcsolat, feladat.

A 18–19. századi magyarországi nyelvészetben a szintaxis nem volt önálló tudományág Magyarországon, terminológiája kezdetleges szinten állt. A mondat logikai szerveződésének klasszikus leírását természetesen a kor nyelvtanírói is ismerték; Verseghy is fontosnak tartja az állítmányi és az alanyi „mondattag” bemutatását. A bővítményeket ebben a korban még nem különböztették meg a szófajisághoz kötődő alaki és szórendi jellemvonások leírásától, ezért a szókötéstan valóban nem több annál, mint amit a neve mond: a szavak kötésének, azaz összekapcsolásának tanítása. Verseghy így fogalmaz a „syntaxis” mibenlétéről az *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* című munkájában:

A mondattan művészetén a beszéd részeinek olyan szerkesztését és elhelyezését értjük, hogy azok elménk gondolatait rendesen, világosan és értelmesen fejezzék ki. Ez történik, ha először azok a részek, amelyeknek a nyelvben bevett szokás erejénél fogva egyezniük kell, számban, nemben és személyben megegyeznek, amit az egyeztetés mondattanának mondunk. Ha másodszor a beszéd azon részeihez, amelyet ugyanazon szokás erejénél fogva bizonyos eseteket követelnek meg, ezek az esetek szükségszerűen kapcsolódnak, amit a szabályozás mondattanának mondanak. Ha végül harmadszor a beszéd részei oly sorrendben helyezkednek el, amelyet ugyanaz a szokás és elsősorban az a

fontossági fok követel meg, amit a beszélő hangulata valamely szónak juttatni szokott. Ezt a sorrendet a nyelvészek szerkezeti sorrendnek nevezik.⁴

Verseghy tehát a mondattan vizsgálati tárgyaihoz sorolja 1) a beszédrészek (vagyis a szófajok) szabályainak vizsgálatát; 2) az egyeztetést; 3) a viszonyítást és 4) a szórend vizsgálatát.

Nem véletlen, hogy grammatikájában néhány ponton azonosságot mutat a szóalaktan és a szókötéstan. A szerző a nyelv egyazon szabályát a nyelvtannak akár két fejezetében is tárgyalja. Egy jelenség kétszeri bemutatása eltérő szempontrendszer hangsúlyozását teszi lehetővé, kettéválaszthatja az alaki és a funkcionális rendszerezést, emiatt nem romlik a tudományos munka színvonala. Emellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy mind az *Analyticae*, mind a *Magyar Grammatika* tankönyvnek szánt munka, melyekben a fontos tudnivalók ismétlése a tananyag rögzítését segíti.

II. A mondat főrészei

Verseghy Ferenc szintaxisában mondatrészként az állítmány és a névszói esetalakként megjeleníthető mondatrészek fordulnak elő. A mondatrészek rendszeréről még nem beszélhetünk, de kezdeti rendszereződésről feltétlenül. Az állítmány feltételez egy alanyesetű főnevet, a mai nyelvre lefordítva: tartozik hozzá egy alany. Az igék nagy része mellett megjelenik a „szenvedő” – ez a terminológiájában a tárgy neve –, vagyis az ige két vonzata jelen van a nyelvtanában. A határozók rendszerét dolgozta ki legpontosabban; nem véletlenül, ugyanis ezek köthetők konkrét formákhoz, azaz névszói viszonyragokhoz.⁵ Jelzők még nincsenek a nyelvtanban, illetőleg a birtokos jelző mutatkozik meg, mivel önálló viszonyrag jelölheti meg a mondatrészszerpet (*atyámnak a háza*). A többi jelzőfajta melléknévként, illetőleg saját szófaji értékében neveztetik meg.

Az állítmány neve állítás. Egyértelműen az ígére szabott mondatrészszerp Verseghynél is, noha grammatikájában nem rajzolódik ki világosan, hogyan alakítja ki magában az állítmány belső szerkezeti felépítését. Kijelenti, hogy az igeen kívül a főnevek és a melléknevek is szerepelhetnek állításként, ám ilyenkor „a’ van ige eltitkoltatik”, mint „az alázatosság szép erkölcs”⁶. Az ige tehát a főnévi és melléknévi állítmányban is jelen van, azaz mindig jelen van. Néha úgy van jelen, hogy nincs jelen, azaz „eltitkoltatik”. Verseghy ezekben az esetekben nem tartja segédigének a *van* származékait, de rendszerezésében az állítmány mondatrész igei jellege egyértelmű, és az is, hogy számol a 20. században zéró kopulának nevezett testetlen viszonzó grammatikai fontosságával is.

⁴ *A magyar nyelv törvényeinek elemzése, i. m., IV, 17.*

⁵ ÉDER Zoltán, *Verseghy nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák*, MNY, 1998, 292–301.

⁶ VERSEGHY, *Magyar Grammatika, i. m., 338.*

Az alany és az állítmány egyetlen mondatból sem maradhat el Verseghy szerint, pontosabban minden mondatához odaértetődik. Az alanyról a következőképpen fogalmaz: „Az emberi nyelvnek mivoltához tartozik, hogy *a'* tárgyat, mellyről szólni akarunk, megnevezzük. *A'* Magyar nyelvben is tehát fő dolog az, hogy *a'* nevező eset *a'* tárgyat, mellyről szó történik, minden mondasban megnevezze, mint *a'* *fa gyümölcsöt hoz*, hol *e'* név *a'* *fa* a nevező eset. E regula még *a'* személytelen igéket is illeti, noha mellettek *a'* nevező eset csak titkon értetődik, mint *villámlik*, tudni illik *az ég*”.⁷

A fő mondatrészek elemzése nem különbözik a hagyományokra épülő mai iskolai grammatikák felfogásától. Például: *A fa gyümölcsöt hoz* – igei állítmány (*hoz*) és főnévi alany (*fa*). (*Az ég villámlik* – Az igei állítmány (*villámlik*) mellett az (*ég*) alany kitétele nem kötelező. Verseghy úgy vélekedik az ilyen mondatok alanyáról, hogy az magától értetődő, ezért maradhat rejtve is. A mai magyar észjárás nem az ég cselekvésének, hanem az égen zajló folyamatnak fogja fel a villámlást, ezért a mai nyelvtanok, például a *Magyar grammatika*,⁸ az effajta mondatot alanytalan szerkezetűnek tekinti, melyben a mondat igéje nem bővíthet alannyal. A különbség azonban csak látszólagos: a mai leíró nyelvtanok ezekben az esetekben úgynevezett tilos alanyról beszélnek, melynek lexikális megjelenése éppen az egyértelműség miatt tilos, hiszen jelentésük vagy benne foglaltatik az állítmány jelentésében, s így a mondat predikativitása valójában egy mondatrészben van (*villámlik* = 'villám van', *havazik* = 'hó van'), vagy annyira általános körülményre vonatkozik az ige által megnevezett folyamat, hogy az lexémával nem megjeleníthető, pl. *pirkad*, *pitymallik* stb. A kötelező és a tilos megjelenés szerinti különbség azonban ugyanarra a gondolatmenetre vezethető vissza, hiszen csakis az lehet tilos, aminek létezése vitathatatlan. A mai nyelvtan a mondatjelentésben jelen lévő alany lexikális megtestesítését nevezi tilos alanynak.

Az állítmány főnévi vagy melléknévi szófaja mellett Verseghy szerint is egy ige állhat, amennyiben nyelvtanilag jelölt kategóriát kell képviselnie az állítmányban (tehát az idő nem jelen, a mód nem kijelentő, a személy nem 3.), például: *az öcsém katona lett*.⁹

Verseghy úgy tartja, hogy a főnévi alany helyett megjelenhet alanyi szerepben az infinitivus akkor, ha személytelen ige az állítmány (pl. *kell*, *lehet*). Ilyenkor az infinitivus személyragokat is kaphat, pl. *nekem az atyámhoz levelet kell írnom*, „hol a *kell* ige személytelen, az *írnom* ige pedig nevező eset gyanánt szolgál”.¹⁰ Felfogásában erőteljesebben érvényesül a funkcióra épülő grammatikai szemlélet, mint a 20. század hagyományos nyelvtanaiban, melyek formális mondattani alapon gondolkodva a főnévi igenevet önálló szófajkategóriaként,

⁷ Uo., 337–338.

⁸ KUGLER Nóra, *Az alany = Magyar grammatika*, szerk. KESZLER Borbála, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003⁴, 403–412, itt: 409.

⁹ VERSEGHY, *Magyar Grammatika*, i. m., 338.

¹⁰ Uo., 337–338.

mintegy a főnévi szócsaládhoz tartozó szófajként elemzik. A hagyományos nyelvtanok főnévi igeneve nem azonos Versegghy infinitívusával. Versegghynél az infinitívus nem önálló szófaj, hanem az ige sajátos alakja, mely arra való, hogy a mondat állítmánya mellett bővítményszerepű ige legyen.

III. Az ige szerepe és használatának szabályai a mondat felépítésében

Szókötéstanában az igéknek három osztályát mutatja be, mely a mondatépítés szempontjából különféleképpen viselkednek.

1. „Főigék.” Ezek az általános igék, nem különböznek azoktól a szófaj-kategóriáktól, melyeket mi is igéknek nevezünk. Versegghy számon tartja közöttük a személyeseket (vagyis a teljes paradigma szerint személyragozhatókat, l. *járok, jársz, jár, járunk, jártok, járnak*) és a személyteleneket (azaz a csak E/3. személyragos alakokkal rendelkezőket, pl. *kiderül, sötétedik*).

2. „Segítő igék.” Versegghy szerint a magyarban olyan segédige, ami az európai nyelvekben megszokott, nem létezik. Egyetlen kivétel a *fog*, mely főnévi igenév mellett az ige jövő idejének kifejezésére szolgál, és felveszi a személyragozást is (pl. *írni fogok, írni fogsz, írni fog*). Ezt a segédigét Versegghy szerint német mintára használjuk, nem is épült bele a nyelvbe, „A' kívánó és a' parancsoló módban még a' *fog* segítő is teljességgel haszontalan: sőt a' tiszta Magyar író azt még a' jelentő módban is kerüli”.¹¹ Részben azért, mert a magyarban nem szokás a személyragokat külön segédszóhoz fűzni, hiszen az igealakok jellemzően nem analitikus felépítésűek, és különösen azért, mert a magyar nyelv eleve nem él a jövő idejű alakokkal, egyszerűen nincs szükség a jövő idő szintetikus kifejezésére. A jövő időt ráértéssel a jelen idejű igealakokkal is szépen ki tudjuk fejezni.

Három paradigmatisz szerepű igenk a *vala, volt, volna*, melyek időben és módban járulnak hozzá a teljes paradigmatisz érték létrehozásához, pl. *vont vala, vont volt, vont volna*. Minthogy ezek a hiánytalanul ragozott igealak mellett (pl. *írtam*) csak egyetlen nyelvtani mozzanattal járulnak hozzá a szükséges idő vagy mód kifejezéséhez, Versegghy „félsegítők”-nek nevezi őket.

3. „Szolgaigék.” Nem teljes jelentésű, mégis állítmány szerepű igefajta; ilyen *kell, kezd, lehet*. Versegghy tudomásom szerint az egyetlen magyar grammatikaíró, aki az igecsoportok strukturális és jelentéstani egybevetésével létrehozta ezt a sajátos igecsoportot, mely nem a klasszikus segédige, és nem is teljes ige. Szolgaigének nevezi azt az ígét, mely a mondat strukturális központja, igeként ragozható, de mellette bővítményként egy másik ige jelenik meg, melynek lexikális jelentése a centrális igejelentés (cselekvést, történést jelent). *Illik + megszólal* = *illik megszólalni*; *kell + hazamegy* = *haza kell menni*. A szokásos, azaz grammatikalizálódott szolgaigék: *szokott, kell, kezd, szűnik/megszűnik, lehet, illik*; de „Akármely egyéb ige is, mihelyt a' fő igével öszve találkozik, a' szolgaigének

¹¹ Uo., 431.

természetét veszi magára, mire nézve a' fő igét mellettek a' határatlan módba kell tenni. Ilyen szolgálgeformák kiváltkép' a következők: *akar, iparkodik, irtózik, kíván, megún, méltóztatik, mer* vagy *merészel, szigyenl, tanul, tanít, ügyekszik* és a' személyes *van*".¹² A felsorolt igék nagy részét a mai nyelvtanításunk is a segédigék vagy a segédigeszerű szavak között tartja számon.¹³

IV. „Határatlan” igemód

Az igemódok minden magyar nyelvleírásban a mondatépítéssel kapcsolódnak össze. A mai nyelvtanok az igemódokat következetesen a mondatfajtákhoz kapcsolják: a kijelentő mondatfajtában a kijelentő, a felszólító mondatban a felszólító, az óhajtó mondatban a feltételes módú ige dominál. Mindez természetesen csupán a nyelvleírások irányultsága, túlsúlya és a megszokás, melyet a terminológia erősít is. Az igemódok nyilvánvalóan sokfajta jelentésbeli és grammatikai körülmény, szabály alapján használhatók az egyes mondatfajtákban. Verseghynél azonban nem három, hanem ötféle igemód szerepel. A felsoroltak (nála „jelentő”, „parancsoló” és „kívánó” igemódok) mellett a negyedik az úgynevezett „kapcsoló” mód, melyet a későbbi nyelvtanokban kötőmódként látunk. Felvételének oka a mondat szerkezet figyelembevételében keresendő. El kell választania a parancsoló módtól, „mivel többnyire az egybe kapcsolt mondásoknál szolgál, mint *akarom, hogy írjatok*".¹⁴

Az ige ötödik módja a „határatlan” mód, „...melly a' létről, cselekedetről és szenvedésről a' módnak határozása nélkül szöll, mint *írni*. Ide tartoznak még a Részesülő nevek, melyek az igékből származnak, és igéiknek tulajdonságaiban részesülnek, mint *író, írott, írandó*, azután az Állapotjegyző szavak, melyeknek egyike művelő, mint *vonván*, a' másika pedig szenvedő, mint *vonva*".¹⁵

A határatlan mód Verseghy nyelvtanában tehát egyértelműen a mai igenevek csoportja. Az igenevek igék közé való kapcsolása természetesen régi és általános európai hagyomány Verseghy Ferenc korában is. Minthogy nincs mondat, hiányoznak a szófaji felosztás szintaktikai szempontjai. Nem válik világossá, hogy az infinitívus a mondatban főnévi szerepeket tölt be, ezért „valójában” főnévi igenév; a részesülő jelzői szerepű, ezért melléknévi igenév; az állapotjegyző pedig mindig határozó, ezért az határozói igenév. A mai grammatikában Berrár Jolán tökéletesre csiszolt szófaji rendszerezése¹⁶ után ez az igenevek mint átmeneti szófajok logikus magyarázata. Azonban az, ami Verseghy nyelvtanában az első pillanatban fogyatékosnak tűnik, tüzetesebb tanulmányozás után a nyelvi rendszerezés előnyeként fogható fel.

¹² Uo., 449–450.

¹³ KÁLMÁN C. György, KÁLMÁN László, NÁDASDY Ádám és PRÓSZÉKY Gábor, *A magyar segédigék rendszere = Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XII, szerk. TELEGDÍ Zsigmond és KIEFER Ferenc, Bp., Akadémiai Kiadó, 1989, 49–103.

¹⁴ Uo., 230.

¹⁵ Uo.

¹⁶ BERRÁR Jolán, *Próbák és problémák a mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához: A szófajok*, Bp., ELTE, 1982 (Nyelvtudományi Dolgozatok 33), 7–32.

Ha ugyanis a szavak mondattani szerepe és bővíthetősége nem önálló szófajkategorizálási szempont, akkor a szófaji jellemzésen belül fontosabb szerephez jut a mondatbeli viselkedés. Ez történik az igenevek rendszerezésében is. Ha az igenév az igék közé tartozik, akkor létezik egy olyan igei csoport, ami biztosan nem lehet állítmány, hiszen hiányoznak a kötelező állítmányi grammatikai kategóriái, hiszen sem ideje, sem módja (sic!) nincs,¹⁷ és jellegzetesen személyragok sem járulhatnak hozzá, tehát általában véve semmiféle „igei ragasztékot” sem kap. Ha viszont az igenév bővítmény szerepű ige, akkor az infinitivus tipikusan az alany és tárgy szerepű, az állapotjegyző a határozó szerepű, a részesülő a jelző szerepű ige. Ezzel viszont bizonyítható, hogy az ige valóban olyan központi alapszófaj, melynek lexikális jelentése az összes mondatrészben fellelhető, módosulás nélkül, s melynek képzői (az igenévképzők) nem véletlenül ragszerűek, hiszen használatukkal az ige bővítményszerepre alkalmas alakjai paradigmatisztikus rendszert alkotnak.¹⁸ Ugyanezzel a gondolatmenettel magyarázhatóvá válik az a jelenség is, amelyet Versegly a szolgálékkal kapcsolatos megfigyeléseiből idéztem: ha két, nem mellérendelt kapcsolatú ige egy mondatban együtt szerepel, az egyik óhatatlanul szolgáljává válik a másikkal (tulajdonképpen alárendelődik), a nyelvtanilag alárendelt forma egyben kötelezően határatlan módú, azaz igenévvé válik. (A gondolatmenet a melléknévi igenevekre vonatkoztatva nem állja meg a helyét.) Az igei végződés nélküli igealakok természetes bővítményekként viselkednek.

Vegyük észre azonban, hogy Versegly nyelvtanában az ige kétfajta határatlan alakját jegyzi. Megnevezésében nem tesz ugyan különbséget a kétfajta igenévforma között, de funkció szerint feltétlenül. Külön alfejezetben foglalkozik a következő szerkezet típusokkal: *írni fog, hazáért való halál, nincs megtörve*. A határatlan módú igék között tehát megjelennek az analitikus mondatrészekben szerepet játszó igenévi formák, melyek akár lexikális, akár grammatikai részei a nyelv egységeinek, csupán részek, és nem egészek.

A főnévi igenévformáról a fentiekben részletesen szoltam. Itt és most csupán megismétlem, hogy felfogásom szerint sem azonosítható a teljes mondatrésztértekű főnévi igenév (pl. „hasznos dolog *úszni*”; „képes vagyok *győzni*”) az analitikusan felépített jövő idejű igealak főnévi igenévi tagjával (pl. „haza fog *menni*”, „*intézkedni fog*”). Utóbbiban a főnévi igenévi forma nem önálló mondatész, hanem csupán szórész: az analitikus jövő idejű ige határ nélküli, vagyis végződés nélküli fő eleme, s a teljes ige határa a *fog* segédigén található, hiszen az igei személyragozás a segédigei alakra kerül. Míg a főnévi igenév önállóan bővülő önálló mondatrész, azaz a mondatba egymagában beszerkeszthető, addig a jövő idejű ige infinitivusi alkotóeleme csak segédigével

¹⁷ Uo., 230.

¹⁸ LENGYEL Klára, *Az aktuális, a lexikai és a grammatikai szófajiság összefüggései = Lexikális jelentés, aktuális jelentés*, szerk. GECSŐ Tamás, Bp., Tinta Könyvkiadó, 2000, 185–190.

együtt vesz részt a mondatrész (állítmány) megalkotásában. A főnévi igenévi forma utóbbi esetben olyannyira önállótlan, hogy a *fog* semmilyen körülmények között sem hagyható el.

A *melléknévi igenévforma*, a *való* neve Verseghynél kétféle. A gyakoribb, emellett önálló lexémát illető megnevezése a „részesülő”, azaz a melléknévi igenév. A 24. §-ban azonban jelentkezik egy furcsa szófaj leírásával, melyeket „formáló szavak”-nak nevez. Felhívja a figyelmet a képzőszerűségükre, mégis szavaknak nevezi mindet, és bemutatja, hogy kizárólag szóösszetételekben fordulnak elő. Formáló szavak a következők: *fél* (pl. *harmadfél*, *tizedfél*), mellyel osztószámnevet hozunk létre, vagy más jelentésben állapothatározószót, pl. *halófélben*, *dőlőfélben*; *forma* (*birkaforma állat*, *toronyforma épület*), mellyel hasonlatosságot kifejező melléknevet hozunk létre; és a *való* (*égetnivaló*, *semmirevaló*), mellyel mellékneveket formálunk. E képzőszerű *való*-t és társait a mai nyelvtan képzőszerű utóagnak nevezné.¹⁹

E képzőszerű melléknévi igenévforma rokona az a *való*, mely összetett jelzőben funkcionál a grammatikai melléknév jelölőjeként, tehát „ilyen melléknevek..., melyek ragasztékos névből és a’ *való* részesülőből támadnak...”.²⁰ Verseghy hosszan sorolja azokat a ragos főnévi alakokat és jelentésüket, amelyek mellett kithető a *való*. A figyelmet a viszonyragos főnév jelentésére fordítja, a *való* kétféle (igenévi és segédszói) funkciója nem foglalkoztatja, ezért felsorolásában keveredik a szerkezetes és az összetett jelzői csoport. Ezt természetesen nem kérhetjük rajta számon; az az észrevétel, hogy a *való* segédszó szerepét is betöltheti, és részvételével összetett nyelvi egység is létrejöhet, modern és előremutató gondolatnak számít. Néhány válogatott példa összetett jelzői közül: „az *ellenséggel való* titkos szövetkezés elárulta a’ várát”; „A’ jámbor *emberekkel való* társalkodás a’ nevendékeknek leghasznosabb”; „A *böcsületre való* vágyakodás veszedelmes útra csábította az embert”; „Köszönöm az Úrnak *róllam való* emlékezetét”; „a’ *vizeken való* átgázolás”; „Töllem *való* elmeneteled után legottan megbetegedtem”.²¹

A *határozói igenévforma* neve Verseghynél állapotjegyző. A létigével összefonódó határozói igenév használata, jelentése, szerepe, helyessége minden idők egyik legkedveltebb nyelvészeti témája, természetesen Verseghy is önálló fejezetben tárgyalja. Megfogalmazása szerint ebben az esetben a határozói igenév melléknévszerűen viselkedik a mondatban, mint predikátum. Megkívánja, hogy a *van/nincs* személyes formájában kimondassék, méghozzá úgy, hogy az igekötő és a tárgyas ige határozói igeneve közé kerüljön, például: „meg van-e sütvé a hús?”; „tellyesen meg vagyok az iránt győzve”; „még fel sem voltak öltözve”; „hét órakor reggel fel légy készülve az útra” stb.²² A határozói igenév

¹⁹ Uo., 87–88.

²⁰ Uo., 389.

²¹ Uo., 389–390.

²² Uo., 460.

Verseghe grammatikájában is az összetett állítmány része. Szófajváltásáról nem beszél, inkább a szokásostól eltérő jelentéséről szól: melléknévszerűnek tekinti, minden bizonnyal tulajdonságjelentést lát a predikativitásban.

Verseghe Ferenc *Magyar Grammatikája* tehát szokatlan és újszerű gondolatmenetekkel vezeti rá a korabeli tanítókat és a későbbi nyelvleírókat arra, hogy az alapszófajok bizonyos szerkezet típusokban grammatikalizálódott csoportjai analitikus nyelvi egységek: szóalakok vagy mondatrészek tagjaivá, tőszzerű szóelemmé vagy grammatikai viszonzószóvá válhatnak. Nyelvtana a szótani kategóriák funkcionális rendszeretésével egy lehetséges mondattant sejtet, és válik előzményévé a később megjelenő iskolai mondattanoknak.

²³ Vö. KOVÁCS Ferenc, *Verseghe Ferenc nyelvtudományi törekvéseinek korszerűsége* = *In memoriam Verseghe Ferenc: Emlékkönyv a Szolnokon 1972. december 14–15-én tartott ülészak anyagából*, szerk. SZURMAY Ernő, Szolnok, Verseghe Ferenc Megyei Könyvtár, 1973, 33–47; FÁBIÁN Pál, *Verseghe nyelvművelő felfogásának korszerűsége* = *In memoriam Verseghe Ferenc 3: Emlékkönyv a Szolnokon 1987. március 27–28-án lezajlott anyanyelv heti országos megnyitó és Verseghe-tudományos ülészak anyagából*, szerk. SZURMAY Ernő, Szolnok, Verseghe Ferenc Megyei Könyvtár, 1988, 13–25.